

OSMANLI'DA TIMAR SİSTEMİ VE BU SİSTEMİN BOZULMASININ SEBEPLERİ

ÖZ

Tımar sistemi, Osmanlı İmparatorluğunda yaklaşık 480 yıl boyunca uyguladığı vergi ve arazi(tarla, toprak) işleme sistemiydi. Elinizdeki toprağın değeri yüzbin akçeden az ise ona "Has" denilirdi. "Zeamet" ise yüz ile ikiyüz bin akçe değerindeki toprakları kapsayan dirlik türüne verilen isimdi. Değerli toprakların işlenmesi ise "Tımar" sistemine tabiiydi.

Tımar, genelde savaşlarda yüksek fayda gösteren askerlere ve üst dereceli memurlara verilirdi. İlk dönem, tımar verilecek olan kişileri belirleme ve bildirme yetkisi sadece vezirlerde ve beylerbeyinde iken, bu yetki daha sonra kapıkulu ocağında görev yapan kişiler de verildi.

Aynı zamanda bir dirlik türü olan tımar sistemi Osmanlı Devletinin her bölgesinde uygulanmamıştır. En yoğun Trakya ve Anadolu'nun iç kesimlerinde uygulanırken; Mısır ve Arabistan yarımadası üzerin de uygulanmamıştır. Bu sistemde topraklar develete aitti ve işlenmesi için verilirdi. Osmanlı İmparatorluğu bir ülkeyle savaşa girdiğinde tımarlı sipahilerin sefere katılması zorunluydu. Bu zorunluluğa uymayanların elinden toprakları alınırdı.

Tımar Sistemi

Osmanlı Devleti'nin sınırları Avrupa, İran, Kırım, Kuzey Afrika ve Arabistan'a kadar uzanmaktadır (Günay, 2013, syf. 13). Devlet, özellikle merkez dışında kalan bölgelerin askeri, mali, iktisadi ve yönetsel ihtiyaçlarını karşılamak adına kapsamlı bir sisteme ihtiyaç duymuş ve bu amaçla, kökleri Anadolu Selçuklularında yer alan ikta sistemine dayalı tımar sistemini tercih etmiştir (Kılıç, 2012). Bu makalede tımar sistemi genel hatlarıyla; faydaları ve çöküş sebepleri ile birlikte ele alınacaktır.

Tımar sistemi kapsamında Osmanlı, devlet görevlilerine kamu arazilerini tahsis etmekte ve karşılığında onlardan bu toprakları işlemesini ve topraklarından elde ettikleri yıllık gelir oranına göre sefer öncesi ordunun asker ihtiyacını karşılamasını beklemektedir (Acun, 2009). Savaş harici zamanlarda toprağı işleyen ya da köylü halka kiralayıp işleyen sipahiler, savaş zamanı atlı askerler, yani tımarlı sipahiler ya da alt rütbeli subaylar, devletle olan anlaşmalarına sadık kalarak; savaş zamanı en ön sıralarda yer almışlardır. Tımarlı sipahiler, Osmanlı'nın altın çağı olarak adlandırılan döneminde büyük fetihlerin zaferle sonuçlanmasına aracı olmuştur (Karaboğa, Bozdoğan, 2021). Bu bağlamda ilgili kaynakları incelediğimizde, tüm kurumların

ve sistemin doğru bir şekilde işlediği dönemde Osmanlı ordusunun büyük bir kısmını eyalet askerlerinin; yani tımarlı sipahilerin ve kapıkulu askerlerinin oluşturduğu görülmektedir (İlhan, 1989). Bu da devletin bütçesinden harcama yapmadan muazzam bir orduya sahip olunduğu anlamına gelmektedir. Tımarlı sipahi askerlerinin yetiştirilmesinde harcanacak miktar da bölge halkından sipahiler ya da yerel yöneticiler aracılığıyla alınan vergilerle ödenmekte ve bu açıdan devletin yükü de azaltılmaktadır. Sonuç olarak, tek bir sistemle; iktisadi, idari ve askeri ihtiyaçların hepsi karşılanmaktadır.

Ayrıca bu sistemle; toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamda gerçekleşecek derebeylikler ve potansiyel tehditler önlenerek merkezi otorite güçlendirilmektedir (Ünlü, 2012). Tarım üretiminin garanti altına alınması, devlet toprağının kontrolünün tek elde tutulması ve eyaletlerin tımarlara bağlanmasıyla güçlü bir merkezîleşme sağlanmaktadır. Merkezi otoritenin ülke sınırlarının dört bir yanında güçlenmesi de devlete doğrudan bağlı olan askerler sayesinde olmuştur.

Tımar sisteminde devlet, hizmetleri karşılığında o bölgenin vergilerinin toplanmasını da dirlik sahiplerine devretmiş olmakta ve bu durum tımar sahiplerinin aynı zamanda vergi işleriyle ilgilenmesini sağlayarak; bu bölgelere vergi toplama amacıyla tahsis edilecek memurlara ihtiyaç bırakmamaktadır (Acun, 2009). Böylelikle devletin mali açıdan nefes alması, hazine yükü azaltılarak büyük oranda kolaylaştırmıştır.

Bu sistem yoluyla; toprak yönetimi, halktan vergi toplanması, bölgedeki isyanların bastırılması, devlete ve orduya bağlılığın sağlanması ve sipahilerin, yani atlı askerlerin gücü artması gerçekleşmiştir.

Ateşli silahların icadı ve para ekonomisinin yoğunlaşmasıyla beraber devlet lehine işleyen tımar sistemi, ateşli silahların yaygın kullanılmasıyla birlikte büyük ölçüde sekteye uğramıştır. Tımarlı Sipahilerin dönemin getirdiği yeniliklere ve ihtiyaçlara adapte olamaması, öncesinde tolere edilebilir düzeyde olabilecek iltimas, rüşvet, haksız yere vergi talebi, seferden ve hizmetten feragat etme gibi eylemlerin artık sıradan hâle gelmesine yol açmıştır (Akdağ, 1945).

Bu değişim karşısında devlet, maaşlarını ve harcamalarını doğrudan hazineden nakit olarak karşıladığı Yeniçerilere öncelik vermiş ve süvari ve sipahiler hakimiyetini kaybetmeye başlamıştır (Karaboğa, Bozdoğan, 2021). Zamanla yeniçeri sayısı ile beraber nakit para ihtiyacı artmış ve artan mali ihtiyaç, Osmanlı ordusuna harcanacak miktarın da azalmasına sebep olmuş ve ordunun geliştirilmesi ve güçlendirilmesinde yetersiz kalmıştır. Ulufe yöntemiyle verilen maaşlar da asker egemenliğinin toprak üzerindeki egemenliğini azalmasını desteklemiştir.

Tımar işleyişiyle beraber toprak sistemi bozulmuş ve askeri yapı da eski gücünü kaybetmeye başlamıştır (Aydın, 2001).

Konuyla ilintili olarak yapılan bir araştırmada tımar ve tahrir sitemine ait bilgileri içeren 46 Numaralı Mühimme Defteri'ndeki hükümlerin analizi yapılmış, bu sisteminin hükümleri incelenmiştir (Akdağ, 1945). Defterde tımar ve tahrir sisteminin yürürlükte olduğu bölgelerde bu sistemin uygulanışı, görevlendirilen kimseler ve sistemin işleyişi süresince karşılaşılan sıkıntılar ele alınmıştır. İlerleyen incelemelerde de görülmüştür ki tımar sistemin uygulandığı çoğu eyalette tahrir işlemleri güncellenmiş, yapılacak işlemler sırasında sıkıntılarının hiç yaşanmaması adına sıkı tedbirlerin gerekliliği vurgulanmıştır. Bu da açık bir şekilde bürokrasinin tımar sitemini uygulamada zorlukla karşılaştığını ve hakimiyet sağlamak adına oldukça çaba sarf edildiğini göstermektedir. İl-yazıcıların dirlik dağıtımında başvurduğu haksız tutumlar keyfi dağılımları doğurmuş ve görevin kötüye kullanması sonucunda mevcut sınıfların olumsuz etkilenmesine ve devletin arazi teşkilatlanması dahil, üretim ve vergilendirme boyutunda da olumsuz sonuçlarla karşılaşmasına sebep olmuştur. İktisadi olarak kazancını arttırmak isteyen büyük dirlik sahipleri de zaman zaman kanunsuz kazanç arttırma etme yolunu seçmişler ve düzmece vergilerle halkın temel ihtiyaçlarını karşılamasını da engelleyecek şekilde halkı mağdur etmişlerdir (Akdağ, 1945). Zaman içinde il-yazıcılarının gelir kaynağı olarak düzmece hisseler düzenleyerek; aynı araziye ortak tımarlar meydana getirmiş ve sipahilere sunulan hizmet ve vergi açısından çiftçinin yükünü arttırarak onları maddi açıdan zor duruma sokmuştur. Bahsi geçen yolsuzluklar ve bunların doğurduğu yeni sorunlar dışında pek çok kanunsuz işlem, tımar sistemi üzerinden yürütülmüştür. Dirlik düzenine yapılan bu olumsuz müdahaleler zaman içinde halkın, hatta tımarlı sipahilerin de bu sistemi desteklemesini engellemiş ve kapı kulu askeri olmak yönünde büyük bir istek uyandırmıştır (Akdağ, 1945). Haksız ve adaletsiz gelir dağıtımlarının birçok vilayet sorunlara yol açtığı, kazandığı miktarla yetinmeyen dirlik sahiplerinin halktan çeşitli sebeplerle vergi aldığı da yapılan çalışmada vurgulanan önemli noktalardan biridir. Akdağ'ın çalışmasında belirtildiği üzere; tercih edilen kanunsuzluklar sebebiyle Divân-ı Hümâyûn'den kararlar açıklanmış ve devletin kanunları hatırlatılarak bu kanunlara uymaları gerekliliği vurgulanmış; fakat uygulanmaya çalışılan çözümler sistemin sağlıklı işleyişini sürdürmede yetersiz olmuştur.

Kurulduğu zamandan 16. yüzyılın ikinci yarısına kadar büyük bir başarıyla devlet bünyesinde ilerleyen bu sistem, makalede bahsedilen içsel ve dışsal bazı gelişmeler ve değişimler sonucunda eski fonksiyonel ve profesyonel yapısında bozulmalar yaşamaya başlamıştır

(Aydın, 2001). Zaman içerisinde işlevselliğini tamamen kaybeden bu sistem, 19. yüzyılın başlarına kadar devam ettirilmeye çalışılmış; fakat asıl amacından, kaldırılmasından çok önce uzaklaşmıştır. 1839 yılında Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte hukuki olarak varlığı tamamen sonlandırılmıştır (Ünlü, 2012). Hedeflenen şekilde işlediği süreçte Osmanlı Devlet'i uzun yıllar güçlü bir şekilde varlığını devam ettirmiş ve merkezi yönetim sınırlarda dahi varlığını korumuştur (Ünlü, 2012). Sistemin işlevselliğini yitirmesi ve devamında kaldırılması, askerinin sadece askeri işlere yönelmesine sebep olmuş; ekonomik, sosyal, siyasi, iktisadi ve askeri açılardan resmi açıklıklar meydana getirmiştir.

Kaynakça

- Acun, F. (2009). Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması.
- Akdağ, M. (1945). Tımar Rejiminin Bozuluşu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 3(4), 419-431.
- AYDIN, H. V. (2001). TİMAR SİSTEMİNİN KALDIRILMASI SÜRECİ VE BAZI DEĞERLENDİRMELER. Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 12(12), 65-104.
- Günay, R. (2013). OSMANLI ARŞİV KAYNAKLARI İÇERİSİNDE AHKÂM DEFTERLERİ: GELİŞİM SEYRİ, MUHTEVASI VE ÖNEMİ. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (17), 9-29.
- İlhan, S. (1989). Askerliğin Kültürümüzdeki Yeri. Erdem, 5(14), 349-364.
- KARABOĞA, D. V., & BOZDOĞAN, R. OSMANLI TİMAR SİSTEMİNİN UYGULANIŞINDA YAŞANAN PROBLEMLERE DAİR BAZI TESPİTLER. Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi, 3(6), 331-350.
- KILIÇ, L. A., & YEDİYILDIZ, B. TARİHİ SÜREÇ İÇİNDE TİMAR SİSTEMİ: ORDU YÖRESİ (1455-1839).
- Ünlü, E. (2012). Klasik Dönem Osmanlı Devleti tımar sisteminin taşra idaresine etkisi (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

